

ПРОДУКЦІЯ: СУТНІСТЬ, РІЗНОВИДИ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ

Мета вивчення теми: ознайомлення із загальною характеристикою продукції підприємства, її вимірниками і показниками обсягу продукції, змістом та основними показниками виробничої програми та плану матеріально-технічного забезпечення виробництва.

План

1. Продукція як результат діяльності виробничих систем. Класифікація продукції. Вимірники і показники обсягу продукції, сфера їх застосування.
2. Значення та зміст виробничої програми підприємства. Натуральні і вартісні показники виробничої програми.
3. Матеріально-технічне забезпечення виробництва та його організація на підприємстві.
4. Обчислення потреби підприємства в матеріальних ресурсах

1. У процесі виробництва людина взаємодіє з певними засобами виробництва і створює конкретні матеріальні блага. Отже, останні є продуктами праці, тобто споживною вартістю, речовиною природи, пристосованою людиною за допомогою знарядь праці до своїх потреб. Результат праці здебільшого матеріалізується у вигляді конкретного продукту (продукції, виробу). Продукція, що виготовляється, протягом певного часу перебуває на різних стадіях технологічного процесу і з огляду на це називається незавершеним виробництвом, напівфабрикатом чи готовим для споживання продуктом (виробом).

Ясна річ, що в промисловому виробництві результатом (продуктом) праці є продукція, на підприємствах транспорту -- відповідний обсяг виконаної роботи (перевезених вантажів або пасажирів на ту чи ту відстань), а в установах зв'язку та банках -- надані юридичним і фізичним особам послуги. Чи стане конкретна продукція засобом виробництва або кінцевим предметом споживання, цілком залежить від її функції та місця в процесі праці. Предмети праці, що підлягають обробці в процесі виробництва і змінюють свою форму, перетворюються на продукти праці, що розподіляють на засоби виробництва та предмети споживання.

Засоби виробництва, у свою чергу, поділяються на засоби праці та предмети праці, а предмети споживання — на продовольчі і непродовольчі товари. Такий поділ продукції класифікує її за ознакою економічного призначення.

За умов товарного виробництва та ринкової економіки виготовлена продукція, виконана робота -- або надана послуга є товаром, котрий має не лише споживну вартість, а й вартість (мінову вартість). Для постійного й повного задоволення потреб ринку планування та облік товарів, що їх виготовляють на продаж, здійснюється в натуральних (фізичних) і вартісних (грошових) вимірниках. Важливо зважити на те, що міру задоволення потреб ринку можна охарактеризувати, виходячи насамперед із показників обсягу товарів певної номенклатури та асортименту в натуральному вигляді.

Вимірниками обсягу продукції в натуральному виразі є конкретні фізичні

одиниці -- штуки, тонни, метри тощо. У практиці планування та обліку обсягу продукції іноді використовують умовно-натуральні (наприклад, умовні банки консервів, умовні листи шиферу, штуки цегли) і подвійні натуральні показники (наприклад, виробництво сталевих труб може вимірюватися тоннами та метрами, тканин — погонними і квадратними метрами).

Вартісні показники розраховуються на підставі натуральних, але водночас, виходячи з узагальненої вартісної оцінки витрат та результатів, стимулюють раціональне використання ресурсів, зростання ефективності виробництва.

2. Виробництво і реалізація продукції для забезпечення потреб ринку є метою діяльності підприємств (звичайно, при одержанні певної величини прибутку). Тому планування виробництва і реалізації продукції є основним розділом тактичного або перспективного плану підприємства.

Виробнича програма підприємства (план виробництва і реалізації продукції) -- це система адресних завдань з виробництва і доставки продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості і у встановлені терміни згідно з договорами поставок.

Для того, щоб правильно сформулювати виробничу програму підприємства, у його бізнес-плані необхідно представити таку важливу інформацію, як характеристика пропонованої продукції, оцінка можливих ринків збуту та конкурентів.

Формування виробничої програми в ринкових умовах має певні особливості, які полягають у тому, що:

- плани виробництва і реалізації продукції орієнтуються на ринкові потреби конкретних споживачів, на своєчасне і якісне виконання договірних зобов'язань;

- в основі виробничої програми лежить договір на поставку певної продукції, при цьому підприємство самостійно вибирає постачальників, споживачів, встановлює ціни та ін.

- планування виробничої програми повинно бути гнучким, у поточних і оперативних планах повинні коригуватись показники плану виробництва і реалізації продукції з врахуванням змін у поставках сировини, фінансових можливостях покупців;

- пріоритетними у виробничій програмі підприємства стають натуральні показники і показники якості продукції, саме вони відображають ступінь задоволення ринкових потреб з кількісного і якісного боку;

- виробнича програма підприємства повинна формуватись із врахуванням можливостей підприємства, його забезпечення різними видами ресурсів та виробничими потужностями;

- плани виробництва і реалізації продукції повинні бути багатоваріантними і забезпечувати вибір оптимального плану, реалізація якого дасть можливість одержати високий прибуток.

Формування виробничої програми підприємства базується на таких елементах:

1. Ринковий попит.
2. Державні контракти.
3. Державні замовлення.
4. Портфель замовлень на продукцію інших споживачів.

5. Власні потреби підприємства.

В основу планування виробничої програми покладена система показників обсягу виробництва, яка включає натуральні і вартісні показники.

Натуральними показниками виробничої програми є обсяг продукції в натуральних одиницях з номенклатури і асортименту.

Номенклатура -- це перелік назв окремих видів продукції, а асортимент -- це різновидність виробів у межах даної номенклатури. Звичайно натуральні показники представляються у фізичних одиницях виміру (штуки, тонни, метри тощо).

Номенклатура виробів підприємства може бути централізованою і децентралізованою. Централізована номенклатура формується шляхом укладання державних контрактів і державних замовлень. Децентралізована номенклатура формується підприємством самостійно на основі вивчення ринкового попиту на свою продукцію та встановлення прямих контактів із споживачами шляхом укладання договорів поставок.

Обсяг виробництва продукції в натуральних вимірниках встановлюють на основі обсягу поставок:

$$Q = \text{Ппр} - \text{Зп} + \text{Зк, натур.од.},$$

де Q -- обсяг виробництва продукції, натур. од.;

Ппр -- обсяг поставок продукції, натур. од.;

Зп , Зк -- залишки продукції на складі, відповідно, на початок і на кінець планового року, натур. од..

Основними вартісними показниками виробничої програми є обсяги товарної, валової, реалізованої, чистої, валового і внутрізаводського обороту, обсяг незавершеного виробництва.

Товарна продукція є практично скрізь застосовуваним вартісним показником, що дає змогу підсумовувати виготовлення різних видів продукції і завдяки цьому визначати загальний обсяг виробництва на тому чи тому підприємстві, а також обчислювати низку макроекономічних та узагальнюючих похідних показників розвитку народного господарства. Це, власне, загальна вартість усіх видів готової продукції, напівфабрикатів, робіт і послуг виробничого характеру, призначених для реалізації різним споживачам. В обсяг товарної продукції включають готову продукцію, послуги, роботи, напівфабрикати і запчастини на сторону, тару, що не входить в гуртову ціну виробу. Обсяг товарної продукції (ТП) визначають за формулою:

$$\text{ТП} = \text{ГП} + \text{Р} + \text{НФ}, \text{ грн.},$$

де ГП -- вартість готової продукції, виробленої для реалізації на сторону, грн.;

Р -- вартість робіт і послуг, виконаних на сторону, грн.;

НФ -- вартість напівфабрикатів на сторону, грн.

У валову продукцію (ВП) включають всю продукцію у вартісному виразі, призначену для реалізації, незалежно від ступеню її готовності і визначають за формулою:

$$\text{ВП} = \text{ТП} \pm \text{З нзв.} \pm \text{Знф, грн.},$$

де ± 3 нзв -- зростання чи зменшення залишків незавершеного виробництва, грн.;

$\pm 3_{\text{нф}}$ -- зростання чи зменшення залишків напівфабрикатів свого виробництва, грн.

Причому динаміка залишків незавершеного виробництва враховується лише на тих підприємствах машинобудування та металообробки, де тривалість виробничого циклу для переважної більшості видів продукції перевищує два місяці.

Проте міру задоволення ринкового попиту на ту чи ту продукцію відбиває не обсяг її виробництва в натуральному й вартісному виразі, а обсяг реалізованих (проданих) виробів.

Реалізована продукція (РП) -- це продукція, відвантажена споживачеві і за яку надійшли кошти на розрахунковий рахунок підприємства, або мають надійти у певний період. Її обсяг визначається за формулою:

$$\text{РП} = \text{ТП} + 3_{\text{п}} - 3_{\text{к}}, \text{ грн.},$$

де $3_{\text{п}}$, $3_{\text{к}}$ -- залишки готової продукції на складі і товарів відвантажених, але ще не оплачених покупцем відповідно на початок і на кінець планового періоду, грн.

З метою більш повної характеристики динаміки виробництва продукції та показників його ефективності (передовсім продуктивності праці) за складання виробничої програми підприємства роблять також розрахунки чистої продукції. За економічним змістом показник чистої продукції відбиває наново створену на підприємстві вартість і завдяки цьому характеризує результати використання саме власного трудового потенціалу. Відтак показник чистої продукції доцільно застосовувати для об'єктивної оцінки рівня ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства і визначається за формулою:

$$\text{ЧП} = \text{ТП} - (\text{МВ} + \text{А}), \text{ грн.},$$

де МВ -- вартість матеріальних витрат на виробництво продукції, грн.;

А -- сума амортизаційних відрахувань за відповідний період, грн.

Вартісні показники виробничої програми необхідні для узагальнення оцінки обсягів діяльності підприємства, яке виробляє широкий асортимент продукції, для співставлення витрат з отриманим доходом, оцінки ефективності діяльності підприємства. Однак, в умовах ринку зростає значення натуральних показників виробничої програми, оскільки саме вони дають можливість оцінити ступінь задоволення потреб споживачів у певних товарах і врахувати якісні характеристики товарів.

3. У своїй діяльності підприємство використовує різноманітні матеріально-технічні ресурси (сировину, матеріали, паливо, енергію, комплектуючі вироби тощо). Вони в процесі виробництва перетворюються на продукцію (послуги) і підлягають постійному поповненню. Для цього організується матеріально-технічне забезпечення, яке включає: визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах, пошук і купівлю ресурсів, організацію доставки, зберігання й видачі окремим споживачам на підприємстві. Постачання матеріально-

технічних ресурсів має бути своєчасним, комплектним і з мінімальними витратами. Виконує цю роботу відділ матеріально-технічного постачання.

Матеріально-технічні ресурси підприємство купує на ринку, де продавцями і постачальниками є безпосередньо підприємства-виробники або організації-посередники. За прямими зв'язками поставляються передусім ті матеріально-технічні ресурси, які потрібні постійно та у великій кількості, а також вироби за індивідуальними замовленнями й складне устаткування. Ті ресурси, які потрібні в невеликій кількості, періодично або нерегулярно, економніше буває купувати в посередників -- оптових фірм і магазинів. Вони комплектують певний асортимент товарів для продажу і територіально розміщуються неподалік від підприємств та організацій споживачів.

Коло основних постачальників підприємства є досить стабільним, особливо за умов масового та серійного виробництва, коли існує постійна потреба у великій кількості тих самих матеріалів. Але періодично виникають нові завдання, які потребують нових матеріально-технічних ресурсів і нових постачальників (освоєння нової продукції, заміна та вдосконалення технологічних систем, нове будівництво тощо). Проте і без цього може виявитися потреба замінити окремих постачальників, розширити їхнє коло. Тому важливою є проблема вибору постачальників.

Вибираючи постачальників матеріально-технічних ресурсів, слід ураховувати низку чинників, у тім числі: відповідність виробничої потужності постачальників потребі підприємства в матеріалах, якість і ціну останніх, репутацію постачальника, його територіальну віддаленість та оперативність поставок, швидкість реакції на потреби покупця, умови розрахунків, можливість надання кредиту тощо. Ці характеристики постачальників ретельно аналізуються й вибирається той партнер, який забезпечує найліпші умови постачання за мінімальних витрат.

Між постачальником і споживачем матеріально-технічних ресурсів укладається договір, що регламентує всі умови постачання: кількість, якість, ціну товарів, термін доставки, форму розрахунків, відповідальність за порушення договору. Матеріально-технічні ресурси поступають на склад підприємства, з якого далі подаються в цехи й на робочі місця.

Залежно від типу виробництва застосовуються різні системи лімітування та забезпечення цехів матеріалами. На підприємствах одиничного і дрібносерійного виробництва поширено децентралізовану (пасивну) систему постачання цехів. Склад видає матеріали на підставі разових вимог цехів, які самостійно їх одержують і транспортують. За умов масового та великосерійного виробництва зі стабільною номенклатурою продукції й ритмічним споживанням матеріалів застосовується централізована (активна) система забезпечення робочих місць. Склад доставляє матеріали в цех безпосередньо на робочі місця в потрібній кількості й у належний час згідно з календарним графіком у межах встановленого ліміту. Централізована система дає змогу ефективніше використовувати складські приміщення, транспортні засоби, успішніше механізувати та автоматизувати транспортно-складські операції.

- 4. Для розробки плану МТП необхідна наступна інформація:**
— виробнича програма та об'єм поставок продукції;

- норми витрат і запасів матеріалів, строки зносу інструменту, запасних частин та інших ресурсів, завдання по економії матеріалів;
- заявки і розрахунки потреб підрозділів у різних допоміжних матеріалах;
- дані про залишки матеріалів в цехах, в незавершеному виробництві на початок і кінець планового періоду;
- дані про ціни, тарифи на перевезення, умови поставки, інші нормативні документи;
- дані про фактичні залишки матеріалів на складах про витрати їх в минулому періоді та інші дані про стан МТП.

Потреба в матеріально-технічних ресурсах визначається по-різному, залежно від їхнього призначення. Кількість технічних засобів, тобто машин та устаткування, обчислюється епізодично за проектування виробничих систем. Розрахунки потреби в матеріалах є регулярними і здійснюються на єдиній методичній основі. Кількість матеріалів певного різновиду, яка потрібна підприємству в розрахунковому періоді в натуральному вимірі (Пз) і яку слід закупити, обчислюється за формулою:

$$Пз = Пзаг + Зк - Зп, \text{ натур.од.},$$

де Пзаг – загальна потреба в матеріалах у розрахунковому періоді, натур.од.;
Зп, Зк -- перехідний запас матеріалів відповідно на початок і кінець розрахункового періоду

Матеріали витрачаються на такі потреби: основне виробництво, виготовлення технологічного оснащення, ремонтно-експлуатаційні роботи, заходи з підвищення технічного рівня виробництва, капітальне будівництво власними силами. Витрати матеріалів обчислюються множенням обсягу продукції (робіт) на норму витрати матеріалу. Цей засадний принцип конкретизується відповідно до того чи того об'єкта нормування.

Розрахунок потреби в матеріалах є найбільшим відповідальним в укладанні плану матеріально-технічного забезпечення.

Загальна потреба в матеріалах визначається за формулою:

$$Пзаг = Пвир + Прем \pm Пнзв + Пзап., \text{ натур.од.},$$

де Пвир -- потреба в матеріалі на основне виробництво, натур.од.;
Прем -- потреба в матеріалі на ремонтно-експлуатаційні потреби, натур.од.;
Пнзв -- потреба в матеріалі на змінення обсягів незавершеного виробництва, натур.од.;
Пзап -- потреба в матеріалі на створення виробничого запасу, натур.од.

Є декілька методів визначення потреби в матеріалах на основне виробництво:

1. Метод прямого рахунку. Потреба в матеріалах (Пвир) цим методом визначається за формулою:

$$Пвир_i = \sum_{i=1}^n Нв_i * Q_i, \text{ натур.од.},$$

де Нв_i -- норма витрат матеріалу на виробництво і-го виробу;
Q_i – обсяг випуску продукції і-го найменування, натур.од.;
n -- кількість найменувань продукції, що виготовляється.

2. Метод розрахунку на основі нормативних термінів зношення. Потреба в матеріалах цим методом визначається за формулою:

$$П_{\text{вир}} = \frac{K}{T_z}, \text{ натур.од.},$$

де K -- кількість матеріалів(виробів, деталей) в експлуатації, натур.од.;
 T_z -- нормативний термін зношення, рік.

3. Метод рахунку на основі даних рецептурного складу виробляємо продукції.

Розрахунок потреби в матеріалах цим методом здійснюється в три етапи.

I етап: визначається кількість готової продукції ($П_{\text{гот}}$):

$$П_{\text{гот}} = \sum_{i=1}^n m_i * Q_i, \text{ т},$$

де m_i -- вага одного i -го виробу, кг;
 Q_i -- обсяг виробництва i -го виробу, натур.од.

II етап: визначається кількість матеріалів, яка має бути відпущена в виробництво з урахуванням технологічних втрат ($П_{\text{від}}$):

$$П_{\text{від}} = \frac{П_{\text{гот}}}{K_{\text{вих}}}, \text{ т},$$

де $K_{\text{вих}}$ -- коефіцієнт виходу готової продукції.

III етап: визначається потреба у кожному матеріалі ($П_{\text{мат}}$):

$$П_{\text{мат}} = П_{\text{від}} * K_{\text{мат}}, \text{ т},$$

де $K_{\text{мат}}$ -- питома вага кожного матеріалу в загальному складі суміші.

4. Статистичний метод (індексний). Він використовується, якщо потребу в матеріалі неможливо визначити методом прямого розрахунку. Потреба в матеріалах цим методом визначається за формулою:

$$П_{\text{мат}} = П_{\text{факт}} * I_{\text{вир}} * I_{\text{нв.}}, \text{ натур.од.}$$

де $П_{\text{мат}}$ -- фактичні витрати матеріалу у попередньому періоді, натур. од.;
 $I_{\text{вир}}$ -- індекс змінення виробничої програми;
 $I_{\text{нв}}$ -- індекс змінення норми витрат.

4. Інші методи.

Потреба в матеріалах на зміну обсягів незавершеного виробництва визначається за допомогою формули:

$$\pm П_{\text{нзв}} = \sum_{i=1}^n (D_{k_i} - D_{n_i}) N_{v_i}, \text{ натур.од.}$$

де D_{n_i} , D_{k_i} -- кількість виробів у незавершеному виробництві відповідно на початок і кінець планового періоду, натур.од..

Потреба в матеріалі на створення виробничого запасу визначається за формулою:

$$Пзап = Рсер * Нз, \text{ натур.од.},$$

де $R_{сер}$ – середньоденні витрати матеріалу, натур.од.;

H_z -- норма виробничого запасу матеріалу, днів.

Висновки

Таким чином, продукція – це продукт виробництва у матеріальній, духовній та інтелектуальних сферах. Продукцію можна класифікувати за групами: за видами економічної діяльності, за матеріально-речовиною формою, за цільовим призначенням, за походженням, за рівнем безпечності та іншими ознаками.

Організація ефективної роботи підприємства неможлива без розробки виробничої програми, яка узгоджує потреби ринку в продукції із можливостями підприємства ці потреби задовольняти. Виробнича програма — це система адресних завдань з виробництва і доставки продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості і у встановлені терміни. В основу планування виробничої програми покладена система показників обсягу виробництва, яка включає натуральні і вартісні показники.

Натуральними показниками виробничої програми є обсяг продукції в натуральних одиницях за номенклатурою й асортиментом. Вартісні показники: товарна, валова продукцію і реалізована продукція

Для досягнення ефективного функціонування підприємства необхідна організація своєчасного і комплексного забезпечення виробництва матеріально-технічними ресурсами. При плануванні МТП виконуються розрахунки потреби в матеріальних ресурсах. При цьому розрізняють потребу до використання й потребу до завезення. Потреба до використання показує кількість матеріалів, яка необхідна підприємству для виконання виробничої програми та інших робіт (будівництво, ремонти). Потреба до завозу встановлює кількість матеріалів, яку підприємство повинно одержати із зовнішніх джерел. Вона визначається на останній стадії розробки плану постачання в результаті розробки балансу МТП з урахування залишків на початок і кінець планового періоду.

Питання для самоконтролю

1. Дайте загальну характеристику продукції підприємства та її складу.
2. В яких одиницях виміру ведеться облік і аналіз виробництва продукції?
3. В чому полягає значення виробничої програми підприємства?
4. Охарактеризуйте натуральні показники виробничої програми.
5. Назвіть вартісні показники виробничої програми.
6. За якими формулами визначаються вартісні показники виробничої програми?
7. Охарактеризуйте значення та зміст плану матеріально-технічне забезпечення виробництва?
8. Які методи визначення потреби в матеріалах Ви знаєте?

9. Назвіть основні джерела покриття потреби підприємства в матеріальних ресурсах.

Рекомендована література

1. Блонська В.І., Васильців Т.Г., Гринкевич С.С., Заярна Н.М. та ін. Економіка підприємства: теорія і практикум (За редакцією доц. Міщенко Н.Г., доц. Яценко О.І.): Навчальний посібник. -- Львів: „Магнолія 2006”, 2008, С. 91 – 125, 404 -- 405.
2. Бойчик І.М. Економіка підприємства: Навч.посібник.— Вид. 2-ге, доповн. і переробл. -- К.:Атіка, 2007, С. 99 – 115, 286 -- 314.
3. Васильков В.Г. Організація виробництва: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2003, С. 403 -- 409.
4. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В.В. Краснова, І.О. Ахновська, М.В. Бандура та ін.; за заг. ред, В.В. Красної. – Донецьк: ДонНУ, 2012, С. 236 -- 249.
5. Ковальчук І.В. Економіка підприємства: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – (Вища освіта ХХІ століття), С. 365 – 414.
6. Скибінська З. М. Економіка та організація виробництва: Навч. посіб / З.М. Скибінська, Т.Г. Гринів. – К.: Знання, 2012, С. 222 – 235.
7. Тарасюк Г.М., Шваб Л.І. Планування діяльності підприємства. Навч.посіб.—К.: „Каравела”, 2003. -- С. 61 – 71, 87 -- 109.